

Spoštovani občani in občanke Škofje Loke, drage tovarišice in tovariši,

V posebno čast si štejem, da ste me povabili, da spregovorim na današnjem srečanju. Sem vaša sokrajanka in članica ZB Škofja Loka. Sicer sem pa hči preživelega zapornika iz koncentracijskega taborišča Dachau Jožeta Nastrana in partizanke Poldke Nastran, ki je 1943 s 17 leti odšla v partizane. Torej sem tako kot večina vas predstavnica druge generacije, ki ni neposredno doživela vojne.

Ni lahko govoriti o vojnih dogodkih, ki jih podoživljamo le po pripovedovanju. Smo bili pa kot prva povojna generacija vendarle obeleženi z njo, vojno. Otroštvo smo preživeli v posrednem spominjanju in opominjanju na njene grozote, ki jih kot otroci nismo mogli razumeti, saj jih še kot odrasli ne moremo.

Zanimivo je, da pri nas doma neposredno o vojnih grozotah nismo razpravljali. Tudi moji znanci pravijo tako. Oče sploh nikoli ni govoril o času v Dachau, tako da je ostal ta čas zame nekako skrivnostno grozovit. Tudi mama je komaj kdaj omenjala vojno in njene partizanske čase. Morda šele zadnja leta tu in tam, ko se vozimo po njenih partizanskih krajih, omeni kako hajko, pa kak kraj, kjer so prespali zadnje noči pred osvoboditvijo...

Oče mi je pa tik pred smrtjo vendarle povedal svojo zgodbo o Dachau. Zanimivo je, da njegovi spomini niso bili spomini na grozote, zlo in nasilje, ampak predvsem spomini na silno medsebojno tovarištvo, medsebojno podporo in pomoč, ki je vezalo slovensko skupnost v Dachau. Povedal je, da je ravno zaradi medsebojnega tovarištva, pomoči drug drugemu, preživelo veliko slovenskih taboriščnikov. Drug drugega so spodbujali, da je treba upati, da je treba preživeti.

Pravil je, da je iz Dachaua odnesel predvsem moralno trdnost in etično držo, ki se je vse življenje kazala v poštenosti, iskrenosti, delu za skupnost. In to je nehote bilo sporočilo, ki sem ga dobivala v otroštvu; nič mržnje, sovraštva in revanšizma, samo sporočilo, da se tudi v neizmerno težkih pogojih življenja da preživeti in ohraniti človeško dostojanstvo.

Zaporniki v Dachauu so kljub svoji fizični onemoglosti, kljub neznanskemu trpinčenju in poniževanju moralno in duhovno premagali naciste tako kot so premagali naciste vsi tisti, ki so se uprli zlu in nasilju tu doma. Obračun s fašizmom in nacizmom v drugi svetovni vojni je bil tedaj tudi obračun Evrope s samo seboj, z lastno barbarsko dediščino. Zaradi vsega tega se mi zdi izjemno pomembno, da se ohranja kontinuiteta spomina na to grozotno, pa tudi veličastno obdobje. In pomembno je, da se v to spominjanje vključujejo nove generacije mladih ljudi. To je spomin, ki nam lahko da moč za premagovanje težav tudi v današnjih zmedenih časih, ki so včasih prav zaradi povečanih napetosti in agresij podobne vojnemu stanju.

Zato doživljam današnje srečanje, obeležitev 77-te obletnice ustanovitve OF slovenskega naroda, kot spomin na svobodo, pogum in solidarnost. Odločitev da se majhen narod zoperstavi taki mašineriji, ni bila samoumevna. Zahtevala je jasno opredelitev in odgovornost do usode naroda in njegove prihodnosti pa tudi do usode vsega človeštva. Zato ustanovitev Osvobodilne fronte pred 77 leti predstavlja prav gotovo osrednji dogodek novejšje slovenske zgodovine. Po svojem zgodovinskem pomenu za razvoj in osamosvojitve slovenskega naroda je ustanovitev OF in upor, ki mu je sledil, primerljiv kvečjemu še z izidom prvih knjig v slovenskem jeziku Trubarja in drugih protestantskih piscev pred skoraj 500 leti.

Ne glede na to, kdaj natanko se je ustanovitev OF zgodila – 26 ali 27 aprila in, kako se je sprva imenovala, je važno bistvo. Tam so predstavniki **4 narodno in socialno najbolj ozaveščenih** političnih skupin na Slovenskem: Krščanskih socialistov, Slovenskih komunistov, Sokolov in skupine kulturnikov, sklenili dogovor o vseljidskem odporu tedanjim okupatorjem slovenskega ozemlja.

Kmalu so se jim pridružile še mnoge druge odporniško naravnane skupine in organizacije. Organizacija OF je tako združevala najbolj pogumne skupine v slovenskem narodu, ki so izzivale nebo in pekel. Obenem pa uveljavljale tiste vrednote, ki so že do tedaj predstavljale hrbtenico slovenskega naroda in slovenske kulture: srčnost, željo po narodnosti in osebni svobodi, solidarnost, sposobnost za premagovanje osebnih in političnih razprtij in razdvajanj.

Tisto, kar je treba slaviti in se spominjati tudi ali predvsem danes je prav ta nesektaški, združevalni značaj OF. Izpostaviti je potrebno predvsem dvoje: **Prvič:** Osvobodilna fronta je bila tedaj edina organizirana družbena sila, ki je na tleh tedaj razpadle države in nato okupiranega ozemlja začela z organizacijo boja za narodno preživetje **in drugič:** prišlo je do **povezovanja** med nazorsko in politično različno usmerjenimi skupinami in ljudmi, ki pa so bili pripravljeni premagati nazorske razlike in sposobni ustvariti učinkovito in dobro organizirano odporniško gibanje, ki mu ni bilo para v tedanjem svetu.

OF je združevala tako **vojaški boj** z okupatorji in njihovimi domačimi pomagači, zapleteno **organizacijo oblasti** na osvobojenem in okupiranem ozemlju in kar je tudi povsem unikatno raznovrstno odporniško **kulturno ustvarjalnost**. Vse te tri sestavine slovenskega osvobodilnega gibanja so se medsebojno nesebično podpirale in ohranjale svojo kontinuiteto do osvoboditve.

Nobena druga politična organizacija ali sila na območju tedanjega slovenskega ozemlja ni zmogla, pa tudi ni hotela ponuditi niti približno podobnega alternativnega projekta in programa nacionalne in socialne osamosvojitve. Zato so zgodovinsko nesmiselne in nespodobne kritike Osvobodilne fronte o tem, kako so slovenski komunisti z ustanovitvijo OF zgolj izkoristili spontano nastalo željo po uporabi okupatorjem za svoj »revolucijski« program. Kvečjemu lahko rečemo, da so bili komunisti edini pripravljeni prevzeti odgovornost za to, da se v narodno-osvobodilnem boju izrazi in uveljavi splošno prisotna težnja po nacionalni osamosvojitvi in po družbeni pravičnosti.

Seveda obstaja nevarnost pozabe na te zgodovinske dogodke. Na to pozabo vpliva bledenje spomina na drugo svetovno vojno na sploh, spregledovanje te tematike pri slovenskih zgodovinarjih in brisanje te zgodovine iz šolskih učbenikov. Poleg tega so v očeh javnosti razkritja nekaterih nesprejemljivih dejanj partizanske strani v drugi svetovni vojni in kmalu po koncu vojne, npr. množične usmrtnice ujetih pripadnikov kvizlinških enot, v določeni meri zrelativizirala fašistični in nacistični množični teror. Ne nazadnje na to pozabo vplivajo tudi poskusi »revizije« zgodovine s strani predvsem desno orientiranih politikov, nekaterih katoliških ideologov in celo zgodovinarjev naklonjenih tej politični opciji, ki ustvarjajo vtis o »zastaranju« dogodkov.

Kljub tej propagandi ne moremo in ne smemo izenačevati boja proti fašizmu in nacizmu z aktivno in oboroženo kolaboracijo z njima. Vem, da so se podobne težnje pojavile tudi v drugih evropskih državah. Vem pa tudi, da je naša dolžnost, dolžnost prihodnjih generacij, da se zoperstavimo poskusom zgodovinskega relativiziranja ali celo obrata zgodovine.

Skupni učinek teh procesov na javnost in posebno na mlade v Sloveniji je paradoksalna mešanica po eni strani naraščajoče distance do dogodkov v Sloveniji v drugi svetovni vojni in po drugi strani novega zanimanja za globoke etične dimenzije antifašističnega boja v Sloveniji. Mladi čutijo praviloma visoko osebno povezanost z individualnimi zgodbami svojih dedov in babic, vendar ta sporočila ne

povežejo kot pomembno zgodovinsko izkušnjo naroda, ki mu pripadajo, če za to nimajo družbene spodbude.

To »privatiziranje« zgodovinskih izkušenj je nevarno, ker jih ideološki ali zgodovinski relativizem in revizionizem lahko preobrmeta ali potlačita. Predvsem za prihajajoče generacije je nujno, da prepoznajo živo zgodovino svojih prednikov kot zelo pomemben del kolektivne zgodovine, ki je prav tako pomembna, da se ohrani kot druge herojske sestavine slovenskega narodnega epa.

Če ta sporočila prepustimo pozabi, potem bomo pozabi prepustili tudi tiste vrednote, na katerih so na pogorišču druge svetovne vojne začeli nastajati zametki nove, socialno pravičnejše, solidarnejše, na sožitju med narodi in odprtosti meja, na kulturi miru, strpnosti in nenasilja ter varovanju človekovih pravic zasnovane družbe. Te vrednote ne bomo obranili z bodečo žico, ne s kovinsko ne z zakonodajno. Bodeče žice so simboli, ki ponovno krepijo in širijo ideje srhljivo podobne tistim, ki so se nekoč že razpasle po našem kontinentu in pretile, da v globino svoje nehumanosti za vselej posrkajo vse človeštvo. Žice razdvajajo in razpihujejo strah in sovraštvo.

Zaradi vsega tega se mi zdi izredno pomembno, da ti spomini in vednosti ne ostanejo zgolj zasebna last posameznikov, potomcev borcev za svobodo, temveč da se ohranjajo v zgodovinskem spominu naroda, da se ohranjajo kot narodov ponos na izjemno moč posameznikov in skupnosti v izjemno težkih, nečloveških časih, da se javno izražajo in beležijo, reflektirajo, komentirajo skozi optiko aktualnih družbenih razmer.

Tisto, kar je moralna dediščina za današnji čas, niso samo spomini na veličastne bitke, porazi, zmage, niti spomini na grozote, zlo in nasilje, ampak predvsem spomini na preseganje ozkih, zasebnih interesov preživetja za vsako ceno. Zato smo danes tu, da se ob tej svečani priložnosti spomnimo na pomembne odločitve in pogumne ljudi. Ob zavedanju, da je njihovo upanje na boljšo prihodnost omogočilo današnje dožemanje svobode in človekovega dostojanstva.

Naj zaključim z besedami pesnika s Krasa Srečka Kosovela (Človek, 2013), ki jih je napisal pred skoraj 100 leti in ki so prav danes neverjetno aktualne - takole pravi:

In tu naj zastavim pero: vse današnje življenje,
Korupcija, verižništvo, vse to se da ozdraviti...

Ne bomo se ozirali na one,
ki prodajo za skledo leče svoje prepričanje,
Tudi na one ne, ki ga sploh nimajo.

Silni so oni, ki ne poznajo lastne koristi
In so jim srca odprta kot smehljajoči travniki
Silni so oni, ki se ne uklonijo, ki se ne zlomijo.
In ti premagajo svet in ne umrejo.

Iskrena hvala za priložnost in vašo pozornost.

